

Ingrid

Om kvindelighedens figuration i Henrik Pontoppidans: *Et Kærlighedseventyr*

ELIZABETH BLICHER

Et Kærlighedseventyr (1918) er en af Henrik Pontoppidans (1857-1943) mindre kendte og mindre behandlede *Smaa Romaner*, men er ikke desto mindre en vigtig tekst i forfatterskabet. Pontoppidan lagde da også selv vægt på den. Den lille roman er en indsigtfuld skildring af kærlighedens veje og vildveje. Det gælder især for den kvindelige hovedperson, præstefruen Ingrid, for hvem valget mellem den mand, hun elsker, og de børn, hun ligeledes elsker, bliver invaliderende og skæbnesvangert.

I denne artikel er mit ærinde at undersøge romanens centrale kvindefigur, hovedpersonen Fru Ingrid, og dertil udpege den kønnede skæbne, som især den sene version af romanen fremviser. Pontoppidans skarpe observation af menneskets natur, psykologi og socialitet er nærværende i denne lille roman, som han selv kaldte de korte prosatekster, og viser en forfatters evne til at sætte sig ind i – og skildre – andre menneskers erfaringer. I dette tilfælde ikke mindst kvinders. Det er en empati og indlevelsessevne, som særligt Pontoppidan besidder, og som er usædvanlig for en mandlig forfatter på hans tid.¹ På trods heraf kan man pege på et mønster, der ikke alene gør sig gældende i Pontoppidans forfatterskab.

FØRSTE OG ANDEN UDGAVE

Henrik Pontoppidan udgiver første gang *Et Kærlighedseventyr* den 16. oktober 1918. Fortællingen udkommer på Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, og i løbet af 9 oplag sælges hurtigt godt 10.000 eksemplarer. Det er efter tidens standarder en salgssucces.

Efterfølgende oversættes den til tysk af Mathilde Mann og bringes som føljeton i 23 afsnit i *Berliner Tageblatt und Handels-Zeitung* som *Die Geschichte einer Liebe*. Først i 1930 udgiver Pontoppidan en stærkt omarbejdet "Anden Udgave" i *Noveller*

1. Man kan med fordel indvende, at samtidige forfattere som Herman Bang og Martin Andersen Nexø også skildrer kvindeskæbner. Bangs kvindeskildringer er dog ofte offergjorte og svagelige og Andersen Nexø har et socialrealistisk blik, som Pontoppidan kun delvist har i sine tidlige værker. Hos Pontoppidan findes en vedvarende respekt for mennesket bag det ydre (også selvom mennesket er en kvinde).

og *Skitser. Et udvalg* (Behrendt 2011, bd. 2: 343). Der foreligger en tekstkritisk udgave af første version fra 1918, udarbejdet af Flemming Behrendt i serien *Danske Klassikere* fra Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, som indeholder en samlet tekstredigering og et efterskrift. Jeg vil i denne artikel ikke redegøre yderligere for de tekstkritiske forhold for hverken første eller anden udgave, men henviser til Behrendts arbejde (Behrendt 2011) og Josefine Hilflings grundige undersøgelse af forholdet mellem første og anden udgave, som hun redegør for i sit bachelorprojekt (Hilfling 2020).² Oftest arbejder jeg med udgangspunkt i førstetrykket, der i et filologisk perspektiv er den mest historisk-autentiske tekst, idet det er den, der møder offentligheden og dermed starter værkets reception. Dog er omarbejdelse i *Et Kærlighedseventyr* af en sådan art, at den sidste version fra 1930 slet og ret forekommer mest nuanceret og interessant i sin psykologiske skildring, hvorfor jeg lægger denne version til grund for følgende læsning. Værkets radikale ændringer giver fortællingen dybde og psykologisk-historisk realitet, den bearbejdede fortælling er netop *ikke* et eventyr, og kærlighedshistorien ender ikke lykkeligt i en romantisk forestilling om enhed, hvor alle uoverensstemmelser eller modsætningsforhold er overvundet.

I *Livsrusen. En bog om Henrik Pontoppidan* (2019) skriver Behrendt om den første version af teksten, at den “i forfatterskabet enestående optimistiske slutning” (Behrendt 2019: 564) er blevet læst biografisk, altså som en hyldest til Antoinette, Pontoppidans anden kone, der muligvis – med kærligheden som våben – har overkommet eller “omvendt” trolden i Pontoppidan selv. Det kan vi kun gisne om, men faktum er, at Pontoppidan senere gennemskriver romanen, så den ender noget anderledes, og derved også kaster et andet lys over første del af fortællingen.

Sekundærlitteraturen til værket er begrænset. Et af de senere bidrag er Tage Skou-Hansens; han skriver om *Et Kærlighedseventyr* i efterskriftet til *Det Ideale Hjem og andre Noveller og Skitser* (2003). Herom skriver Behrendt:

Om 1918-versionen bemærker Tage Skou-Hansen i 2003 spydigt: “Løsningen var givet, romanen blev skrevet bagfra uden enhver ironi,” og tilføjer om 1930-udgaven: “Mirakler findes alligevel ikke. Men tragedien bevæger fordi frigørelsen ikke var gratis. *Gabriel bliver alene, forvandlet, uden sin kulde og sit hovmod, men ensom og fredløs*” (Behrendt 2011b: 251, min fremhævelse).

Jeg er enig med Tage Skou-Hansen i hans overordnede vurdering af de to versioner. Frigørelsen viser sig ikke at være gratis. Men jeg får lyst til at stille to centrale spørgsmål: er det Gabriel, der er hovedperson? Og er det ham, der står stakkels tilbage? Det er et faktum i romanen, at døden er noget, de levende er efterladt med, herunder Gabriel. Men kan man overordnet set sige, at det er *Gabriel*, der

2. Josefine Hilfling har i sit bachelorprojekt *Medgang og modgang* (2020) lavet en editionsfilologisk analyse af de to udgaver og opbygget et variantapparat, for herefter at vurdere, hvorvidt værkets grundstemning er uforandret eller forandret. Hendes konklusion er, at “udgaverne har nogle tematikker og problematikker tilfælles, men protagonisternes skæbne afføder to vidt forskellige stemninger hos læseren. Kærlighed er et hovedtema i begge udgaver. Det er derfra alle handlinger og konflikter udspringer” (Hilfling 2020: 33).

bliver det store offer for kærligheden? Jeg synes, at vi skal se på frigørelsen, sådan som den ser ud for Ingrid.

MØDET MED GABRIEL I KØBENHAVN

Romanens fortælling begynder en sensommer i Schweiz et år efter, at præstefruen Ingrid og filosofen Gabriel Vadum har mødt hinanden. Ingrid er rejst fra et ægteskab med Rudolf, som er præst, og med hvem hun har to små sønner, Kaare og Tage. De har i Ingrids første år som præstekone boet i en præstegård i en vestsjællandsk landsby, og hun har tilsyneladende været lykkelig og tilfreds med den tilværelse, som hun dér havde.

Fortælleren er meget vidende om hendes indre liv, og kan berette om følelser og erkendelser, hun ikke selv er sig bevidst, men som giver læseren en god fornemmelse af, hvem hun er. Der står om hende:

Hun kendte den Gang ikke sin egen Natur, der endnu slumrede roligt under hendes Hjerter som et Foster inden femte Maaned. Hun vidste ikke, at en ung, livsglad Kvinde kan gaa hen og forlove sig, blive gift og sætte baade et og to Børn i Verden uden at forstaa, at hun aldrig har elsket den Mand, hun valgte sig. Hvad hun i sin Uforstand antog for Forelskelse, var en lille Uro i Blodet, en Trang til Ømhed og Beskyttelse, som med lidt god Vilje nok kunde forveksles med Kærlighed. Hun havde altid godt kunnet lide sin Mand, der var hendes Fætter (Pontoppidan 1930: 367).

Hun har *følt* sig lykkelig og kan i bund og grund godt lide sin mand, men måske kun fordi hun endnu ikke har kendt til ægte forelskelse og ægte kærlighed. Sådan udlægger fortælleren det. Hun har også et behov for ømhed og beskyttelse, hvilket måske kan forklares med det følgende. Der står videre om hende:

Som Datter af en Landlæge, der tilbragte hver Aften ved Spillebordet, længtes hun desuden efter at faa sit eget Hjem at styre, var heller ikke ufølsom for en Husmoders Værdighed og en Præstekones Anseelse. Naar hun efter en travl Dag i Køkken og Bryggers sad i sin hyggelige Dagligstue og holdt Mørkning med sine to Dreng, mens Døren stod aaben til hendes Mands Stue, hvor Lampen allerede var tændt, havde hun virkelig følt sig fuldkommen lykkelig (smst.).

Hun har tilsyneladende en form for følelsesmæssigt traume, idet hun har haft en spilleglad, ludoman og fraværende far. Med nutidens psykologiske sprog og opmærksomhed ville det nok blive italesat som et såkaldt utrygt tilknytningsmønster og mangel på positivt (mande)forbillede eller faderskikkelse. Hun kan på den baggrund have ønsket sig *sit eget* hjem, hvor hun kunne garantere en ro og en stabilitet, som hun så har opnået på præstegården og i et fornuftigt ægteskab.

Her kunne hun have været blevet. Og da hun er allermest lykkelig, når hun holder mørkning med sine to drenge, synes det oplagt. Så hvorfor drager hun afsted med Gabriel? Hendes rolle, funktion, pligt og identitet som moder er vigtig i hendes egen selvforståelse, og sådan set også i omgivelsernes. Så hvorfor skal hun afsted? Vi forstår af portrættet også, at hun faktisk er lidt forfængelig og at det betyder noget, at hun er datter af en landlæge, men hvad betyder det for hendes valg?

Det er i København, hvor Ingrid opholder sig “for at gennemgaa en Massagekur” (anf. arb.: 367) mod muskelbetændelse i sin ene arm, at hun og Gabriel møder hinanden. Hun har, på trods af sin tilsyneladende glæde ved at være præstekone og mor, altså en lidt diffus somatisk lidelse, som vi ikke hører mere om efter mødet med Gabriel. Skyldes den noget psykisk? Eller hendes hårde arbejde på gården? Ingrid og Gabriel mødes hos Ingrids onkel, højesteretsadvokat Helms. Vi får som læsere ikke meget at vide om Ingrids øvrige familie, men hendes lette naivitet og bondskhed til trods synes hun tiltrukket af København og byens muligheder. Gabriel er en sortsynet og indesluttet filosof, der dog har en vis indflydelse på kvinder. Han er “en stor og plumt bygget Mand med et mørkebrunt Skæg ned over Brystet” (anf. arb.: 337), står der i 1930-udgaven. Den forførelsesdel er nedtonet i anden udgave, men i første version fra 1918, får vi at vide, at han “altid følte Savnet af virkelig Ømhed, [han] var med den modne Alder bleven kærlighedssyg og kvindekær indtil Grænsen af det abnorme” og dertil “at han trods sin Grimhed øvede Tiltrækning paa det andet Køn” (Pontoppidan 2011: 272f.). Hvad denne ændring skyldes, er ikke godt at vide, men Ingrid ser tilsyneladende igennem det store og plumpe.

HVILKEN SLAGS KÆRLIGHED?

I første version reddes både Ingrid og Gabriel af hinandens kærlighed – uden synderlige omkostninger, udover et stærkt midlertidigt savn af børnene for Ingrids vedkommende. Ingrids lovformelige mand dør nemlig kort tid efter, og de to elskende kan i frugtbart fællesskab skabe en legitim fremtid sammen som forældre for de to drenge. I anden version blomstrer både Ingrid og Gabriel gensidigt i deres fælles kærlighed, som fortælleren ikke umiddelbart stiller spørgsmålstejn ved, selvom den psykologiske skildring i øvrigt er indsigtfuld. Kærligheden synes ægte og oprigtig. Ingrid rejser efter mødet med Gabriel væk fra København sammen med ham, hvorefter de rejser rundt i Europa, blandt andet med et længere ophold i Paris.

Det er dog forskelligt, hvad Ingrid og Gabriel får ud af *at elske*. Gabriel, der med Behrendts ord “har samme “monomane Sortsyn og Menneskeforagt” som Arthur Schopenhauer (1788-1860)” (Behrendt 2011: 274), åbner sig langsomt mod en mindre pessimistisk forståelse af tilværelsen med en gryende forventning om omsorg, forståelse og trofast hengivenhed. Han er en splittet mand i forholdet til Ingrid, da han ønsker sig varmen, hengivenheden og tiltroen; samtidig afviser han flere gange tosommenheden og foreslår Ingrid at vende hjem til sine børn, blandt andet med en forventning om, at hun vil blive hjemme, og at han dermed kan genvinde

sin ensomhed og frihed (og tid til at arbejde i ro og mag). Ingrid vinder noget andet, men betaler en pris, der er højere end Gabriels pragmatisk-eksistentielle.

Nogen vil mene, at kærlighed er et valg. Andre, at det er noget, man bliver skænket (eller bliver påduttet). Men hvorfor skal Ingrids kærlighed tilhøre Gabriel? Er årsagen metafysisk? Uomgængelig? Psykologisk? Eller praktisk?

FRIHED

Ingrid bliver ved første øjekast bekræftet i, hvad der måske er hendes egen (og kulturens) forestilling om sand kvindelighed, idet hun i forholdet faktisk (indtil sin død) er i stand til at "redde" denne mystiske og forknudrede mand fra hans livslede. Derved gør hun sig fortjent til at besidde traditionens ultimative kvindelighed – hendes væren for andet.

Denne figur, hvor kvinden redder manden med sin altfavnende og selvopofrende kærlighed, er et litteraturhistorisk genkommende motiv og en central del af denne kærlighedsfortælling i både første og anden udgave. I førsteudgaven går det hele op, i anden udgave viser Pontoppidan, hvad kvinden må betale for den totale opofrelse. Denne del vender jeg tilbage til.

En anden del af den forventede (og i mange tilfælde reelle) kvindelighed er knyttet til moderskabet, herunder evnen til at drage omsorg for sin mand og sine børn. Ingrids sorg og afmagt knyttes stærkt hertil. Men det skal først påpeges, at Ingrid også får en tredje ting ud af forholdet til Gabriel, og det er den personlige frigørelse. Hun frigøres følelsesmæssigt i et kærlighedsforhold, der ikke "blot" er et ægteskab. Hun frigøres geografisk, idet hun med Gabriel får mulighed for at rejse væk fra det bondske, fra landet og endda fra Danmark og videre ud i Europa. Og selvom hun ikke forstår Gabriels skrifter og filosofiske afhandlinger, så er det med al sandsynlighed en udvidelse af hendes intellektuelle sfære, at hun skifter en dansk præstebolig og hjemligt arbejde ud med et nogenlunde jævnbyrdigt parforhold og et liv i Europa. Sidst, men ikke mindst, får hun øjensynligt frigjort sig erotisk. Alt taget i betragtning muliggør forholdet til Gabriel en radikalt anden livsform, end Ingrid er vant til hjemmefra. Gabriel, der trods jalousi, præferencer og ideologi (og for Ingrids vedkommende religion), overvindes af kærligheden, taber i første omgang kun frihed og den kærlighed til ensomheden, som han havde forinden. Ingrid vinder en hel del på den personlige konto, selvom hun bliver revet væk fra hjem og børn. Begge dele forsøger hun at generhverve, både i form af et hjem sammen med Gabriel og senere i form af tid med børnene. Hun får sågar en lille kat, som hun tager sig af – for dog at have noget at kunne tage sig af på moderlig vis, imens hun venter på at kunne se sine børn igen.

Prisen for at realisere forholdet er høj for Ingrid, der følger med Gabriel (det er ikke omvendt). Hendes savn er ikke efter hendes mand derhjemme, selvom hun forinden mødet med Gabriel var tilfreds med ægteskabet. Der var dog knaster, især i den erotiske del af forholdet. Da hun kortvarigt kommer hjem fra København

for at fortælle sin mand, at hun er blevet glad for Gabriel, reagerer han – i første udgave – ved at kalde hende “en skøge” (Pontoppidan 2011: 255). Det overrasker Ingrid, der til Gabriel senere fortæller:

Der havde jo aldrig før været et ondt Ord imellem os. Jeg havde kun kendt ham som den blideste og mest opofrende Mand i Verden. Saa troede jeg jo ogsaa, at han havde været forberedt, fordi jeg saa længe havde undgaaet ham (smst.).

Enten er Rudolf ikke opmærksom på Ingrids signaler, eller også er han kun sød, når Ingrid er ham tro og til tjeneste. Han kan selvfølgelig også være både knust og ulykkelig over hendes valg, men hans håndtering af disse følelser bliver på Ingrids bekostning. Det vidner om en latent mangel på respekt fra hans side. Således får hun blot syn for sagn i forhold til hans natur og dømmekraft – og hun ser sig heller ikke tilbage. Den højeste pris er for hende savnet af hendes børn og bevidstheden om den pris, *de* betaler for at være blevet forladt.

Forholdet til børnene er i litteraturhistorien et overset emne. Mandlige hovedpersoner i eksempelvis de store dannelses- og udviklingsromaner, der går forud for Pontoppidans forfatterskab – en tradition han selv skriver sig ind i med udviklingsromanen *Lykke-Per* – er typisk interesserede i trosforhold, slægt og (maskulin) selvrealisering (enten i en metafysisk sammenhæng, i et psykologisk perspektiv eller som samfundsborger).

Derimod er børn og omsorgsarbejde, det intime rums (feminine) relationer, ofte overset og underbelyst. Men her er Pontoppidan faktisk opmærksom og udviser et stærkt empatisk blik for andre.

Om Ingrids kontakt med børnene, står der:

Mon de endnu en Gang imellem tænkte lidt paa deres Mor? Eller havde de glemt hende? Hun vidste ingenting. Fik aldrig noget at vide. En Gang om Maaneden hørte hun derhjemmefra – en kortfattet, fem-seks Linjers Meddelelse om Børnenes Sundhedstilstand skrevet af hendes Mands Husholderske, men sikkert dikteret eller i hvert Fald censureret af ham. Hendes egne Breve til Børnene naaede dem gennem de samme Hænder, – dersom de overhovedet nogensinde fik dem (Pontoppidan 1930: 344).

Ingrids retmæssige mand, Rudolf, som hun er juridisk bundet til gennem ægteskab, har nemlig ikke til sinds at lade hende frigøre sig. Han har overordnet set tre grunde, hvoraf den første handler om at fastholde hende i ægteskabet, også selvom det er mod hendes vilje. Vi kan kalde det en form for juridisk vold, som i dag ikke kan lade sig gøre i Danmark, men som dog tidligere var almindelig for kvinder i ægteskab. Den anden årsag er religiøst betinget og handler om at påføre Ingrid skyld. Her bruger han hendes (deres fælles) religion som afpresningsmiddel. Om hendes egen syndsbevidsthed, står der følgende:

Som rettroende Præstekone vidste hun altfor godt, at hendes Gud var en nidkær Gud, uforsonlig i sin Vrede mod Syndere. Først var Børnene taget fra hende, og trods alle hendes Bønner var det ikke blevet hende forundt at faa et Barn med Gabriel til Erstatning for dem, hun havde mistet. Og nu denne snigende Mathed i alle Lemmer, disse pinefulde Anfald af Aandenød og Hjertebanken. Hun, som havde været saa sund og stærk, laa her som en elendig Krøbling, slaaet ned af den Vældiges Haand (anf. arb.: 389)

Ingrid er således bundet til sin religion, når det kommer til spørgsmålet om samvittighed. Ikke desto mindre vælger hun sig selv og Gabriel til, kærligheden mellem dem kommer først. Så religionen og så børnene.

Rudolfs tredje argument for at beholde Ingrid i ægteskabet, er hensynet til børnene, hvilket ikke er et helt så entydigt uretfærdigt krav som de to første forhold. Her er der faktisk nogle andre end Ingrid, der kommer i klemme på baggrund af de valg, hun har truffet.

Det er i Pontoppidans fremstilling dog ikke helt klart, hvor stort hensynet til børnene egentlig er, når Rudolf forsøger at holde Ingrid fra at se dem. På den ene side har han jo ret i, at de lider under hendes fravær. På den anden side holder han hende væk fra dem som et afpresningsmiddel til at få hende tilbage i præstegården – som mor og som kone. Hvis han godtog, at Ingrid var bortrejst, hvad havde så været bedst for børnene? At de ingen kontakt havde? Eller at de havde lidt? Deres mor vil jo gerne se dem, selvom betingelserne ikke er traditionelle.

Ingrid beslutter sig til sidst – på Gabriels tvetydige opfordring – for at rejse hjem og se børnene. Brevvekslinger med hendes onkel, der mægler mellem hende og Rudolf, har givet hende anledning til at tro, at hun kan få børnene at se. Det viser sig dog at være en fælde:

Ingrid lagde Hækletøjet ned i Skødet og betragtede ham med et opskræmt Blik. “Saa er Børnene endnu ikke kommen?”

“Nej, det er de ikke. De er hjemme. Og ... ja, jeg vil helst straks og uden Omsvøb sige dig, hvorfor jeg selv er kommen. Det er ikke for min egen Skyld, som du vist kan forstaa. Det er udelukkende af Hensyn til Børnenes Fred, jeg vil bede dig om at afstaa fra Forlangendet om at faa dem at se.”

“Vil du nægte mig at se mine Børn?”

“Saadan faldt mine Ord ikke. Jeg henstiller kun til dig at opgive Tanken eller i det mindste at overveje den paany med dig selv. Som sagt, Hensynet til mig og mine Følelser vil jeg ikke føre i Marken, skønt jeg vel nok kunde være berettiget til det. Det er ene og alene Børnenes Fred, jeg vil værne om. De er – Gud være lovet – nu begyndt at finde sig tilrette i Forholdet; de taler ikke mere om deres Savn, og jeg er ganske overbevist om, at du heller ikke selv vilde faa den Glæde af et Gensyn, som du velsagtens maa have tænkt dig. Den vilde i hvert Fald ikke opveje den ubodelige skade, der forvoldtes Børnene,

dersom de nu paany blev revet ud af den tryghedsfølelse ved Hjemmet, som de kære Smaa langsomt har genvundet.

Hvad din Onkel har meddelt dig om de skriftlige Forhandlinger, han og jeg har ført i den sidste Tid, kender jeg ikke. Men jeg véd, at jeg fra min Side har gjort alt for at forhindre, at du gjorde Rejsen hertil under urigtige Forudsætninger.” (anf. arb.: 372).

Det er her, filmen knækker for Ingrid. Hun har indtil nu været af den (til dels religiøst betingede) overbevisning, at hun ikke skulle

ængstes for sine Drengene. En Gang for alle havde hun givet dem i Guds Vare-tægt, og han vilde ikke kunne nænne at lade de uskyldige Børn undgælde for deres Mors Brøde. Det var hendes daglige ydmyge Bøn, at hun alene, ingen andre, maatte komme til at lide for, hvad hun havde syndet (anf. arb.: 344f).

For det første indser hun, hvis man skal tro Rudolfs ord, der trods hans øvrige grovhed nok er sande, at hendes valg ikke kun straffer hende. Det forekommer naivt, at hun først indser det nu; men hendes frigørelse har kostet deres sønner dyrt, og det kan ingen tro lave om på – det er en realitet. For det andet, at hun ikke har den selvfølgelig adkomst til dem, som hun har forestillet sig at have qua at være deres mor. Hun er først og fremmest en hustru, der har forladt sin ægtefælle til fordel for kærlighed, frigørelse og personlig heling. Prisen for denne frigørelse – hvor urimeligt det end lyder – er tabet af børnene. Og det knuser hende, hvorfor dette møde bliver starten på enden for Ingrid. Gabriels kærlighed er ikke den eneste kærlighed, som Ingrid har brug for. Hun er hans eneste ene, men han er ikke alene hendes. Hendes børn mangler.

Så selvom Ingrid vinder en masse *liv*, herunder kærlighed, livslyst, erotik og frigørelse sammen med Gabriel, så *dør* hun også langsomt romanen igennem. Den umulige kærlighedssituation, hun står i, er en deformerende prokrustesseng – og mange kvinder har gennem tiden valgt at blive hjemme, dø sjæleligt og først og fremmest tage vare på børnene. Hvis Ingrid havde gjort det, havde Gabriel nok også klaret den alligevel, det er værre at sætte ar i børnenes sjæle end i hans. Ikke desto mindre er forholdet til Gabriel en kærlighedserklæring til Ingrid selv og hendes muligheder for at udfolde sig. Men som Pontoppidan viser, så er det sandsynligvis en umulighed for en kvinde i Ingrids situation. Hun har både en hævn-gerrig og rådvild ægtemand til at stå i vejen for sin frigørelse, dernæst et savn efter børnene, som ikke er til at leve med. Det er den “destruktive mandevilje over for kvindehertets gavmildhed” (Skou-Hansen 2015: 384), som Skou-Hansen skriver. Både Gabriels bryske og tvetydige, men især præsten Rudolfs. Det viser Pontoppidan os i den sidste udgave af *Et Kærlighedseventyr*.

KVINDENS ROLLE SOM FRELSER OG *VÆREN FOR ANDET*

Nu har jeg flere gange omtalt Ingrid som en frelsende kvindeskikkelse. Motivet er et, jeg har behandlet i mit kandidatspeciale *Dannelsens kvinder – det frelsende køn* (Blicher 2020), og som har relevans som overbygning i denne læsning.

Udgangspunktet for kandidatspecialet er en undersøgelse af tre store, danske dannelses- og udviklingsromaner, som jeg læser med fokus på, hvordan den mandlige hovedpersons identitetsudvikling er påvirket af de kvinder, han er omkring og/eller har en erotisk relation til. De tre udviklingsromaner er Meïr Aron Goldschmidts *Hjemløs* (1853-57), Henrik Pontoppidans *Lykke-Per* (1898-1904) og Jacob Paludans *Jørgen Stein* (1932-33), der hver især udgør et litteraturhistorisk nedslag og repræsenterer en litteraturhistorisk periode.

Den korteste definition på en dannelses- eller udviklingsroman er således: en fortælling om en mandlig hovedperson, der udvikler sig i et forløb fra barndom til manddom. Det kan uddybes med henvisning til den litteraturhistoriske periode, således at:

Udviklingen finder sted under påvirkning af forståelsen af selvets ontologi og samfundets forandring og ideologi (udtrykt eksempelvis som et romantisk-idealisk grundlag eller opbruddet herfra og det moderne gennembruds gryende naturvidenskabelige verdensopfattelse) (Blicher 2020: 5).

Til sidstnævnte gruppe hører selvfølgelig Pontoppidans værker, både dem, der findes i udviklingsromantraditionen, herunder *Lykke-Per*, men også andre. Det karakteristiske er, at motivet med denne særlige opløftende og retningsgivende kvindetype ikke er begrænset til Pontoppidans forfatterskab. Motivet er heller ikke begrænset til Pontoppidans store fortællinger.

At se på kvinden som identitetsdannende retningsgiver i mandens udvikling er tidligere berørt i receptionshistorien, men der er ikke før foretaget systematiske studier af emnet. Går man tilbage i litteraturreceptionen, kan man især finde interesse for emnet hos Aage Henriksen og hos repræsentanter for Aage Henriksen-skolen. Her finder vi blandt andet Knud Wentzel, der i sit bidrag til *Ideologihistorie I* (1975) har gjort rede for nogle typologiske træk, som angår det erotiske og det erotiske udviklingspotentiale. Jeg finder hans tilgang særligt interessant, da den i sit udgangspunkt forekommer mere strukturalistisk og mindre esoterisk, end skolen ellers kan være.

Wentzel tager afsæt i de udviklingsromaner, der kan henregnes under romantikken, men jeg vælger at bruge hans iagttagelser mere generelt og overordnet.³ To centrale pointer for Wentzels vedkommende er, at det erotiske forløb har en leddeling:

3. Der findes flere skoler med hensyn til, hvordan man omtaler denne litteraturhistoriske genre, men jeg lægger mig i forlængelse af Knud Wentzel og Johan de Mylius, der bestemmer udviklingsroman som et tematisk overbegreb; en genre, der fremstiller "et menneskes liv fra barndommen til det er voksent og – på godt eller ondt – færdigt" (Wentzel 1975: 79). Herunder er der mange historisk bestemte undergenrer.

en tidlig fase, hvor de elskende er adskilt (enten i en før-jordisk tilstand eller fordi de er børn), en midterfase, hvor det erotiske begær vækkes, og de store valg skal træffes, samt en afsluttende fase, hvor de mødes i en åndelig genforening. Forløbet er opsummeret i figuren Hjemme – Ude – Hjem. Hovedpersonens skal i forløbet vælge imellem “at besidde pigen borgerligt og seksuelt,” eller at “fastholde sin lidenskab for hende, og forvandle og forbruge den i åndelig virksomhed” (Wentzel 1975: 85).

I en romantisk tradition handler det altså om at fastholde lidenskaben, men ikke give sig hen til den i kropslig forstand. Hvis det lykkes, kan man – i en romantisk-metafysisk tilværelsesforståelse – blive genforenet i det hinsides. I mellemtiden (også uden for en romantisk tradition) kan denne afholdende levevis udløse et sublimeringspotentiale, og det er en erfaring især kunstnere og ikke mindst digtere har gjort: den tilbageholdte lidenskab udløser åndelige evner.⁴

På sin vis er det også denne sublimeringsklemme, som Gabriel Vadum står i, når han skal vælge mellem tosømmheden med Ingrid eller ensomhedens filosofiske produktivitet, selvom han ikke har romantikkens metafysiske idealer for øje. Han vil bare gerne filosofere i fred og bære sin smerte alene. Ingrid falder tilsyneladende heller ikke i hans agtelse, fordi de har et erotisk forhold, sådan som det oftest ses i ældre tekster. Sand kærlighed negeres ikke af erotisk besiddelse for Pontoppidan. For selvom Pontoppidans forhold til Det Moderne Gennembruds idéer er tvetydige og forskelligartede (og ændrer sig i løbet af forfatterskabet), er han også barn af tiden og frigørelsen. Hans forhold til det fysiske blev aldrig profant, men det diskuteres stadig, i hvilket omfang han åndeligt bragte romantikken med ind i sit forfatterskab.⁵ Efter min opfattelse en del. Det kommer i denne sammenhæng til udtryk, når han i *Lykke-Per* fortsætter den ovenfor nævnte tradition og lader Jakobe være Pers ledestjerne og frelser. De to ender ikke som traditionelt elskende, men i forhold til fortællingens narrative struktur, er det min overbevisning, at Jakobe er personificeringen af romanens utopiske håb (Blicher 2020: 53). *Lykke-Per* er en særdeles interessant roman i dette perspektiv, da Pontoppidan både gør op med den velkendte dannelsesroman, når det kommer til den mandlige hovedpersons udvikling og samtidig fortsætter traditionen i forhold til kvindeskildringen. Det er således tale om en form for inert i kvindeskildringen.

I *Et Kærlighedseventyr* sondres der ikke mellem højere og lavere elskov, og de to størrelser står ikke i et antagonistisk forhold til hinanden. Det gør de især i den romantiske tradition og til dels i *Lykke-Per*. Derimod er der et muligt modstridende forhold mellem pligt og lyst eller pligt og længsel. Skal man i Gabriels tilfælde fastholde sin nogenlunde velfungerende, men kærlighedsløse tilværelse som enlig tænker? Skal man i Ingrids tilfælde blive i et nogenlunde velfungerende, men kærlighedsløst ægteskab? Eller skal man sætte alt på ét bræt og forfølge kærligheden? For både Gabriel og Ingrid virker valget af kærligheden i bund og grund rigtigt og egentlig hævet over pligten. I første udgave fra 1918 overvandt

4. Mange digtere har gjort sig denne erfaring, men den største tilhænger af denne sublimeringsstrategi eller -fantasi er i dansk litteraturhistorie Jens Baggesen (1764-1826) (Henriksen 1961, Levy 2002, Blicher 2020).

5. Senest har Rasmus Vangshardt behandlet dette emne i *Livets febrile hemmeligheder* (2017).

kærligheden alt. I 1930 er Pontoppidan som sagt blevet mere bevidst om, at alle valg har en pris. Og for den kvinde, der får (eller tilvælger sig) rollen som elsker eller frelser, kan den pris være meget høj.

GAMMEL FRELSERINDE, MODERNE REALITET

Min analyse af hovedpersonernes udvikling i *Hjemløs*, *Lykke-Per* og *Jørgen Stein* i *Dannelsens kvinder* viser, at det erotiske motiv falder sammen med en opfattelse, der kan ses sammenfattet med henvisning til Goethes bevingede ord fra *Faust*: *Das Ewig-Weibliche zieht uns hinan*. Dette evigt kvindelige er en formende og omformende kraft for den mand, som drages af hende. Eller *drømmen om hende* er.

I denne tanke er figuren *den frelsende kvindeskikkelse* dybt forankret. Kærlighedstanken og -driften er i denne tradition næsten uden undtagelse rettet fra en mand mod en kvinde eller har gjort sig gældende som et fænomen mellem en mand og en kvinde, hvorfor der konsekvent tales om en *kvindeskikkelse*. Figuren kan antage forskellige former – nogle kan være meget ærbare, andre slet ikke, nogle har udpræget handlekraft, mens andre opløfter alene ved deres overjordiske eksempel. Helt overordnet har denne kvindelige karakter litteraturhistorisk afsæt i en (sen) romantisk forestilling om kvinden som mandens forløser.

Det nyeste bidrag til belysning af emnet findes i antologien *Moder, søster, elskte* (Bugge & Hermann 2019). Heri introducerer teologen Anna Hermann den frelsende kvindeskikkelse som et fænomen, der udspringer af Johan Ludvig Heibergs apokalyptiske poesi i vennen, universitetsteolog og biskop, H.L. Martensens særlige forståelse: fra Dante til Heiberg udmærker Kvinden sig ved sin “særlige evne til at åbenbare den evige sandhed” (Hermann 2019: 13).

Der er i denne forståelse tale om en digtning, der foregriber den kristent forståede eskatologiske fremtid og samtidig tilskriver kvinden *overjordiske* egenskaber. Det gælder hendes skønhed, som er betinget af hendes kyskhed og uopnåelighed, men det gælder især hendes evne til at elske ubetinget og gå i forbøn for manden. Det er egenskaber, der får Hermann til at sammenligne hende med helligånden, idet hun som repræsentant for himlen er formidler mellem himmel og jord.

Som jeg viser i *Dannelsens kvinder*, findes den frelsende kvindeskikkelse dog også uden for den apokalyptiske poesi. Kvinderne i de forskellige traditioner besidder mange af de samme egenskaber. Eksempelvis er de ofte i stand til at se deres elskede, ikke som han *er*, men som han enten kan eller vil *blive*. Denne tanke har rødder i den romantisk-idealistiske kærlighedsforståelse der, udover *Faidros*, i høj grad har Platons *Symposion* som urmyte.

Ingrid er ikke uopnåelig, og – så vidt vi ved – heller ikke kysk. Men hendes evne til at elske ubetinget er udtalt. Derudover har hun evnen til at se, at Gabriel kan være noget andet end den sure filosof, han indtager rollen som. Hun ser ikke Gabriel som han *er*, men som han enten kan eller vil *blive*. Hun vælger ham på trods af hans uigennemtrængelige ydre, hans troldeagtige udtryk, hans manglende ansættelse ved universitetet og drillierne fra de andre. Hun vælger tilsyneladende

også at se bort fra hans sortsyn. I sidste ende skal vi forstå, at hun er villig til at tage ham – og alt der medfølger – lige indtil hun ikke har mere at give.

I forlængelse af dette, findes også det paradoksale forhold, at den frelsende kvindeskikkelse ofte også har stærke moderlige træk, som blander sig med de erotiske: Hun er nemlig ofte *både* den elskede og den alkærlige moder. Dette kan man i høj grad sige om Ingrid. Hun er – ikke urealistisk – både kvinde og moder. Men de to ting kan ikke smelte sammen i denne fortælling, der er ingen elastik i fantasien. Ingrids omgivelser umuliggør, at hun kan leve i begge roller og elske og virke flere steder. Hun må i sidste ende dø i afsavn og afmagt. Hvad Pontoppidan virkelig gør tydeligt i *Et Kærlighedseventyr* er, at kvinden ikke er at sammenligne med helligånden. Hun er bare et menneske af hunkøn uden piedestal.

Om det er den berygtede “Undergangens Angst” (“Tilstaaelse”, 1918), der er gået Pontoppidan i blodet mellem de to udgaver, kan man godt forestille sig. I tiden mellem de to versioner er forfatteren selv blevet ældre, men han har også bevidnet 1. Verdenskrig. Som både Behrendt og Hilfling viser, så foregår den sene version med krigen som bagtæppe (Behrendt 2011, Hilfling 2020). Behrendt skriver i sit efterskrift til *Smaa Romaner*:

Først i sin andenudgave fra 1930 foregår *Et Kærlighedseventyr* udtrykkeligt i verdenskrigens sidste år, mens manuskriptet til den første udgave var afleveret før krigen ophørte. Den i forfatterskabet enestående optimistiske slutning på førsteudgaven er altså uden forbindelse med krigen slutning (Behrendt 2019: 564).

Med *Et Kærlighedseventyr*s omarbejdning får Pontoppidan vist, hvordan to maskuline magtviljer implicit tager livet af den kvindelige hovedperson. Man kan hævde, at krigen realitet overføres til bevidstheden om kvindens stilling. Drømmen om kærligheden som et eventyr, der går op (i en højere enhed), som romantikerne gerne ville det, en kærlighed, som i sidste ende er frelsende, er en illusion på linje med illusionen om fred. 1. Verdenskrig knuser dette billede og trækker eventyret ned på jorden.

ABSTRACT

This article examines the female figure in Pontoppidan’s “A Love Adventure” (da. “Et Kærlighedseventyr”) (1918 and 1930). The female protagonist, the wife of a priest, Ingrid, leaves her husband and children in favor of a life with the philosopher Gabriel Vadum. Where the first edition (1918) finds a solution, the late edition is more socially realistic in its view of women’s conditions. The consequence is here, that her legal husband refuses to let her see her children, which destroys her. Pontoppidan shows in this novel how a destructive male domination can prevent female emancipation – in this case through the freedom of love. In addition, the

article shows how a figure such as *the saving female*-figure is carried forward from romanticism and further into the Modern Breakthrough.

Elizabeth Blicher, født 1990, cand.mag. i Dansk fra Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab ved Københavns Universitet og bestyrelsesmedlem i Pontoppidan Selskabet.

LITTERATURLISTE

- Ahnlund, Knut (1956). *Henrik Pontoppidan. Fem hovedlinjer i forfatterskapet*. Stockholm: Norstedts Förlag.
- Andersen, Vilhelm (1917). *Henrik Pontoppidan. Et nydansk Forfatterskab*, Gyldendal.
- Behrendt, Flemming (2011). "Udgave- og tekstforhold" i Henrik Pontoppidan: *Smaa Romaner 1905-1927*, bind 1, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Gyldendal, side 343-344.
- Behrendt, Flemming (2011). "Efterskrift" i Henrik Pontoppidan: *Smaa Romaner 1905-1927*, bind 2, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Gyldendal, side 181-258.
- Behrendt, Flemming (2019). *Livsrusen. En bog om Henrik Pontoppidan*, Gads forlag.
- Bugge, David og Hermann, Anna (2019). *Moder, søster, elskte. Frelsende kvindeskikkelser i dansk litteratur*, Forlaget Eksistensen.
- Blicher, Elizabeth (2020). *Dannelsens kvinder – det frelsende køn, Om kvindeskikkelsernes betydning for hovedpersonens udvikling og identitetsdannelse i Meir Aron Goldschmidts Hjemløs, Henrik Pontoppidans Lykke-Per og Jacob Paludans Jørgen Stein*, kandidatspeciale og prisopgave fra Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet
- Busk-Jensen, Lise (2004). "Himmelflugt. Henrik Pontoppidan" i *Dansk Litteraturs Historie* (red. Klaus P. Mortensen og May Schack), Gyldendal, side 219-249.
- Goldschmidt, Meir Aron (1853-57, 1999): *Hjemløs. En fortælling* (udgivet af Mogens Brøndsted og Harald Jørgensen), bind 1-2, Danske Klassikere, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Borgen.
- Hilfling, Josefine (2020). *Medgang og modgang. En editionsfilologisk analyse af Et Kærligheds-eventyr*, bachelorafhandling fra Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.
- Henriksen, Aage (1961). *Den rejsende. Otte kapitler om Baggesen og hans tid*, Gyldendal.
- Lundbo Levy, Jette (2002). "Kvinden i labyrinten. Baggesen og erotismen" i Mads Julius Elf og Lasse Horne Kjældgaard (red.): *Mere lys! Indblik i oplysningstiden i dansk litteratur og kultur*, Hellerup: Forlaget Spring, side 175-195.
- Mortensen, Klaus P. (1982). *Ironi og utopi*, Gyldendal.
- Paludan, Jacob (1932). *Torden i syd. Jørgen Stein og hans Kreds*, Steen Hasselbalchs Forlag.
- Paludan, Jacob (1933). *Under regnbuen*, Steen Hasselbalchs Forlag.
- Pontoppidan, Henrik (1898a). *Lykke-Per / hans Ungdom*, Det nordiske Forlag. Bogforlaget.
- Pontoppidan, Henrik (1898b). *Lykke-Per / finder Skatten*, Det nordiske Forlag. Bogforlaget.
- Pontoppidan, Henrik (1899a). *Lykke-Per / hans Kærlighed*, Det nordiske Forlag. Bogforlaget.
- Pontoppidan, Henrik (1899b). *Lykke-Per / i det Fremmede*, Det nordiske Forlag. Bogforlaget.
- Pontoppidan, Henrik (1901). *Lykke-Per / han store Værk*, Det nordiske Forlag. Bogforlaget.
- Pontoppidan, Henrik (1902). *Lykke-Per / og hans Kæreste*, Det nordiske Forlag. Bogforlaget.
- Pontoppidan, Henrik (1903). *Lykke-Per / hans rejse til Amerika*, Det nordiske Forlag. Bogforlaget.
- Pontoppidan, Henrik (1904). *Lykke-Per / hans sidste Kamp*, Gyldendalske Boghandel, Det nordiske Forlag. Bogforlaget.
- Pontoppidan, Henrik (2011). "Et Kærlighedseventyr" i *Smaa Romaner 1905-1927*, bind 1, side 251-321, serien Danske Klassikere, (udgivet af Flemming Behrendt), bind 1, side 251-321, Danske Klassikere, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Gyldendal.
- Skjerbæk, Thorkild (1970). *Kunst og budskab. Studier i Henrik Pontoppidans forfatterskab*, Gyldendal

- Skou-Hansen, Tage (2003). "Efterskrift" i *Det Ideale Hjem og andre Noveller og Skitser*, Gyldendal
- Vangshardt, Rasmus (2017). *Livets febrile hemmeligheder – et litterært slægtskab mellem Henrik Pontoppidan og Thomas Mann*, Forlaget Spring
- Wentzel, Knud (1969). "Udvikling og påvirkning. Goldschmidts vej fra korsar til skriftklog" i *Kritik nr. 10*, side 52-89.
- Wentzel, Knud (1975). "Personlighedsudvikling" i Aage Henriksen (red.): *Ideologihistorie I, Organismetænkningen i dansk litteratur 1770-1870*, Tabula/Fremad, side 74-99.
- Wentzel, Knud (1976). "Personlighedsproblemet" i *Ideologihistorie IV*, København: Tabula/Fremad, side 7-34.
- Woel, Cai M. (1945). *Dansk Forfatterleksikon. 358 Biografier over nulevende danske Forfatter*, Nordiske Landes Bogforlag

INTERNETKILDER

- Pontoppidan, Henrik (1930). "Et Kærlighedseventyr" i *Noveller og Skitser*, bind III (2. udgave, s. 337-395), Gyldendalske Boghandel (tilgået den 30. januar 2024)